

Іллющенко С. Ю. ад'юнкт кафедри суспільних наук,
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського
<http://orcid.org/0000-0002-5963-8020>

ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТОДИКИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ РЕФЛЕКСИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ОФІЦЕРІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Статтю присвячено дослідженню методів оцінювання розвиненості компонентів рефлексивної компетентності в офіцерів ЗС України у процесі військово-професійної діяльності. Обґрунтовано психодіагностичний інструментарій дослідження рівнів розвиненості психологічних компонентів рефлексивної компетентності, який відповідає вимогам надійності та валідності щодо об'єкта дослідження, визначено методичні засади розвитку компонентів рефлексивної компетентності.

Ключові слова: рефлексивна компетентність; компонент рефлексивної компетентності; метод; діагностичний інструментарій; офіцер.

Вступ. Діагностування рефлексивної компетентності є однією з актуальних проблем прикладних досліджень, зумовленою недостатньою розробленістю психологічного інструментарію для повного і достовірного діагностування різних компонентів розвитку рефлексивної компетентності, що ускладнює процес її адекватного оцінювання. Сенс діагностування рефлексивної компетентності полягає у відстеженні якісних змін суб'єкта, аналізі зібраної інформації для визначення чинників, що сприяють (перешкоджають) її розвитку, розкритті психологічних змін, що відбуваються в суб'єкті.

Метою статті є обґрунтування вибору методів оцінювання розвитку компонентів рефлексивної компетентності в офіцерів ЗС України.

Теоретичне підґрунтя. Дослідження проведено на основі праць вітчизняних і зарубіжних учених, які розробляли методики розвитку різних аспектів рефлексивної компетентності (рівня рефлексивності, сформованості рефлексії, рефлексивності мислення, комунікативного контролю, комунікативних та організаторських схильностей, готовності до саморозвитку), – О. Анісімова, О. Калашнікової, А. Карпова, В. Пономарьової, Т. Пушкар, В. Синявського, В. Стефансона,

Б. Федоришина, М. Фетискіна, М. Шнайдер та ін.

Методи дослідження: організаційні (порівняльний аналіз, комплексний метод); методи інтерпретації та виведення висновку.

Результати і обговорення. У ході дослідження розвитку рефлексивної компетентності ми застосовували різні підходи і визначили які з них найбільше сприятимуть розумінню сутності цього феномена та виявленню умов його оптимального розвитку. Кожен підхід не є ідеальним, адже, зважаючи на закони діалектики, має переваги й недоліки. Однак сукупність доцільних підходів може допомогти вирішити поставлену проблему.

Це положення стало основою для виокремлення підходів до інтерпретації проблеми розвитку рефлексивної компетентності.

Враховуючи різносторонність спектр досліджуваного явища, ми виокремили такі підходи: суб'єктно-діяльнісний, системний та суб'єктно орієнтований.

Суб'єктно-діяльнісний підхід містить ідею самодетермінації, згідно з якою здатність людини до саморегуляції та саморозвитку є її родовою якістю. Іншими словами, самодетермінація характеризується пізнанням та розвитком притаманних людині природних якостей, їх удосконаленням у діяльності, уважним

ставленням до власної життєдіяльності, здатністю свідомо обирати свій життєвий шлях та досягати намічених цілей. Розвиток рефлексивної компетентності пов'язаний із розвитком механізмів рефлексії. Щоб зрозуміти, як людина розвивається, вона має оцінювати себе з трьох рефлексивних позицій, задаючи своєму «Я» запитання: «Ким я був?», «Ким я можу стати?», «Ким я став?» [14]. Так, К. Абульханова-Славська перелічує ряд аспектів суб'єктно-діяльнісного підходу, серед яких предмета нашого дослідження стосується положення про те, що саморозвиток є модальністю, властивістю людини як суб'єкта, виражає її сутність і спосіб існування, стоїть в одному ряду з якостями самодетермінації, самовизначення та самовдосконалення. У власну концепцію саморозвитку особистості К. Абульханова-Славська закладає поняття «стратегії життя» та визначає саморозвиток особистості через пошук адекватних можливостям шляхів її реалізації, що дає змогу характеризувати саморозвиток особистості як вибір людиною власного способу життя, визначення його цілей та етапів, вирішення суперечностей, створення відповідної системи [9, 45]. Суб'єктно-діяльнісний підхід дає змогу співвідносити саморозвиток із поняттям, що конкретизує його сутність, – способом існування, способом життя. Власне, у виборі способу життя і полягає саморозвиток [3, 18].

Відповідно до принципів *системного підходу* в дослідженні рефлексивної компетентності диктують необхідність її вивчення з таких точок зору: в динаміці; за різними її аспектами (зокрема суб'єктно-особистісним, професійно-особистісним, військово-професійним), розглянутими невідривно один від одного; за структурними компонентами рефлексивної компетентності (кооперативним, комунікативним, особистісним, інтелектуальним), які також необхідно розглядати системно, оскільки за відсутності будь-якого з них формується неадекватна «Я-концепція» офіцера Збройних Сил України.

Суб'єктно орієнтований підхід, також покладений в основу нашого дослідження, дає змогу розглянути рефлексивну компетентність як інструмент легалізації життєдіяльності суб'єкта. Як зазначає В. Лепський, кожен суб'єкт рефлексує середовище, себе самого та інших суб'єктів індивідуально, інтерпретуючи та переводячи їх у власну реальність по-своєму, що є формою уявного, ідеального буття [15]. За висновками В. Лепського, суб'єктна позиція – це «рефлексивний майданчик, обладнаний мовленнєвими засобами для усвідомлення і структурування реальності самого себе та своєї діяльності» [15].

Сучасний стан науки, а особливо її гуманітарної складової, характеризується наявністю значної кількості розроблених та апробованих методик й одночасно – їх застаріванням, відносною недосконалістю. Це стосується і психології, на що вказують Б. Ломов, С. Максименко, С. Рубінштейн та багато ін. На думку багатьох наукових теоретиків, недосконалість методології є найбільш актуальною та нагальною проблемою з усіх можливих у психології. Це стосується і методології емпіричного дослідження рефлексивної компетентності офіцерів Збройних Сил України, адже компетентнісні характеристики є певними абстрактними категоріями психології, які досить складно вимірювати і розвивати [12].

Одним із варіантів вирішення методологічної проблеми експериментально-психологічних досліджень є чітка конкретизація змінних та добір оптимальних методів і методик дослідження залежно від конкретних експериментальних завдань. З огляду на це найдоцільнішим сучасним шляхом вирішення методологічної проблеми можна вважати обґрунтування емпіричного дослідження кожного психологічного експерименту.

Добираючи діагностичний інструментарій оцінювання стану розвиненості рефлексивної компетентності офіцера Збройних Сил України, ми насамперед спиралися на сформульоване нами поняття «рефлексивної

компетентності офіцера Збройних Сил України».

Рефлексивна компетентність офіцера – це інтегративна якість особистості, що має складну системну організацію, в якій поєднані, взаємодіють і взаємопроникають кооперативний, інтелектуальний, комунікативний та особистісний компоненти, ступінь сформованості яких відображає готовність офіцера ефективно провадити військово-професійну діяльність.

Рефлексивна компетентність містить такі компоненти:

комунікативний – здатність кожного комуніканта розуміти, що думають про нього інші люди, й усвідомлювати те, як його сприймає партнер по спілкуванню;

кооперативний – здатність забезпечувати проектування групової діяльності з урахуванням потреби в координації професійних позицій і групових ролей суб'єктів, а також їх співпраці;

особистісний – здатність до побудови нових образів внаслідок спілкування з іншими людьми, а також під час активної діяльності, яка реалізовується у ситуативно адекватних вчинках і виробленні ґрунтовних та адекватних знань про світ;

інтелектуальний – уміння суб'єкта виокремлювати, аналізувати і співвідносити власні дії з поточною ситуацією.

На констатувальному етапі психологічного експерименту для одержання емпіричних даних було застосовано такі методики: «Самооцінювання рівня онтогенетичної рефлексії» (за М. Фетискіним, В. Козловим, Г. Мануйловим); «Методику визначення рівня рефлексивності» А. Карпова, В. Пономарьової; «Методику визначення рівня сформованості рефлексії» О. Калашнікової; «Методику визначення рефлексивності мислення» О. Анісімова; «Методику визначення комунікативного контролю» М. Шнайдера; «Методику оцінювання комунікативних та організаторських схильностей – КОС» В. Синявського і Б. Федоришина;

методику «Q-сортування» В. Стефансона; тест на визначення рівня рефлексії міжособистісної взаємодії Т. Пушкар; анкету «Оцінювання готовності до саморозвитку» [7] для перевірки готовності офіцерів до безперервного професійного саморозвитку; бесіду, в ході якої офіцери вказували на проблеми, які виникають під час виконання військово-професійної діяльності.

Дослідно-експериментальна робота підтвердила, що такий набір методик дає змогу досягати феноменологічної близькості показників різних тестових методик та уможливує їх порівняння. Таким чином, можна реалізувати системний підхід, в якому психодіагностичне дослідження охопить різні компоненти прояву рефлексивної компетентності: комунікативний, кооперативний, особистісний, інтелектуальний.

Для оцінювання комунікативного компонента рефлексивної компетентності використано «Методику визначення комунікативного контролю» М. Шнайдера [10] і «Методику оцінювання комунікативних та організаторських схильностей – КОС» В. Синявського і Б. Федоришина [1].

Методика визначення комунікативного контролю М. Шнайдера є психологічним інструментарієм для вивчення рівня комунікативного контролю. За М. Шнайдером, люди з високим комунікативним контролем постійно стежать за власними поведінковими проявами, добре керують власною поведінкою і контролюють її, вміло управляють своїм емоційним станом. Водночас їм складно спонтанно самовиражатися і вибудовувати свою поведінку в непередбачуваних ситуаціях. Люди з низьким комунікативним контролем безпосередні й відкриті, але оточення може їх сприймати як занадто прямолінійних та нав'язливих [10].

Діагностика комунікативного контролю є значущим показником комунікативної складової рефлексивної компетентності офіцера Збройних Сил України, оскільки від його рівня залежать

якість комунікативної взаємодії партнерів по спілкуванню та можливість усунення комунікативних бар'єрів між ними. Неправильна форма управлінської комунікації спричиняє негативні реакції учасників взаємодії: незадоволеність від належності до установи, в якій відбувається діяльність; незадоволеність від процесу роботи; виникнення інтриг та конфліктів; накопичення невисловлених образ; невизначеність відносин [8]. Високий рівень комунікативного контролю дає змогу офіцеру включитися в комунікативну діяльність як суб'єкту, який прагне реалізувати комунікативну програму, керуючи своїми емоційними проявами. Низький комунікативний контроль може перешкодити комунікативному акту ще на початку його розгортання, оскільки контингенту з таким рівнем комунікативного контролю властиві імпульсивність, нав'язливість, прямолінійність у спілкуванні.

У професійній діяльності досить часто можна спостерігати, що, незважаючи на практично однакові умови виховання, навчання, матеріального та культурного побуту, особи проявляють різні за результативністю здібності до створення міжособистісних відносин, управління груповою працею, організації різних видів діяльності, зацікавлення людей змістом, процесом і результатами праці. Такі відмінності здебільшого виникають через різний рівень розвитку комунікативних та організаторських здібностей. У нашому дослідженні використано методику «Оцінювання комунікативних та організаторських схильностей – КОС» В. Синявського і Б. Федоришина, яка допомагає оцінити рівень організаторських та комунікативних здібностей, що виявляються в поведінці, міжособистісних відносинах, різних сферах діяльності, в тому числі керівництві. Методика дає змогу визначити п'ять рівнів розвитку комунікативних та організаторських здібностей [1]. Під час інтерпретації результатів дослідження за методикою слід зважати на те, що цей психологічний інструментарій виявляє лише наявний

рівень прояву комунікативних та організаторських здібностей особистості, а не виконує функції прогнозування розвитку або гальмування цих здібностей.

Розвиненість кооперативного компонента рефлексивної компетентності ми досліджували за допомогою методики «Q-сортування» В. Стефансона [1] та опитувальника для визначення рівня рефлексії міжособистісної взаємодії Т. Пушкар [11].

Потенційну цінність методики «Q-сортування» В. Стефансона визнав К. Роджерс, який широко її застосовував як один з основних дослідницьких інструментів для отримання даних про перебіг терапевтичного процесу та підтвердження факту психологічного одужання своїх пацієнтів. У дослідженні особистості ця методика є валідною, оскільки призначена для вивчення уявлень людини про себе. Методика містить 60 запитань, які відповідають трьом дихотомічним шкалам:

1) «залежність / незалежність» – дає змогу встановити наявність чи відсутність різних форм залежності в ході особистісної взаємодії (зокрема залежність від оточення, референтної групи, співрозмовника, співробітників тощо). Коли психологічна залежність сягає патологічних меж, людина втрачає здатність критично мислити, співвідносити своє життя з цінностями авторитетної особистості чи групи. У пошуках причин, чому доросла освічена людина може поступово стати тотально психологічно залежною, психологи дійшли висновку, що виникнення цього явища зумовлюють переважно такі групи чинників: а) індивідуальності (ослаблене «Я»); б) середовища (інформаційне забруднення); в) навмисного впливу (деструктивний контроль за свідомістю);

2) «товариськість / нетовариськість» – дала змогу визначити рівень сформованості вміння особистості знаходити спільну мову з іншими людьми, налагоджувати контакти, розширювати соціальне середовище, що безпосередньо впливає на самосприйняття людини, її самооцінку та самоповагу. Оскільки

товариськість є передумовою для формування позитивних відносин з оточенням, високий рівень цієї особистісної характеристики, яка виявляється у здатності до підтримання доброзичливих відносин, вказує на вищий рівень психологічного благополуччя й вираженості позитивних якостей;

3) «прийняття боротьби / неприйняття боротьби» – демонструє стратегію особистості відстоювати власні інтереси, прагнення досягти поставлених цілей. Захищаючи свої права, особистість проголошує себе самостійною, незалежною, здатною відстоювати власні інтереси і досягати вищого статусу в системі професійної діяльності [5].

Додатковим аргументом для вибору методики «Q-сортування» В. Стефансона є можливість за її допомогою з'ясувати міру відповідності (узгодженості) між Я-реальним та Я-ідеальним особистості. Відсутність значних розбіжностей між цими показниками вказуватиме на наявність адекватної та несуперечливої Я-концепції у досліджуваних осіб.

Опитувальник Т. Пушкар використано для з'ясування наявності рефлексії міжособистісної взаємодії, оцінювання ефективності власних дій у ній, сприйняття вирішення проблеми міжособистісної взаємодії як джерела розвитку. Для цього офіцерам було запропоновано провести самооцінювання рівня своєї рефлексії за 27 позиціями: здатності до аналізу власної діяльності, способів і можливості розуміння інших людей, вирішення деструктивних ситуацій, самоаналізу та самооцінювання своїх знань і вмінь у міжособистісній взаємодії тощо.

Для діагностування особистісного компонента рефлексивної компетентності використано методику «Визначення рівня рефлексивності» А. Карпова, В. Пономарьової [6] та опитувальник «Самооцінювання рівня онтогенетичної рефлексії» (за М. Фетискіним, В. Козловим, Г. Мануйловим) [2].

«Методику визначення рівня рефлексивності» А. Карпова, В. Пономарьової обрано з урахуванням

провідної ролі рефлексивних процесів та властивостей особистості у професійній діяльності офіцерів-управлінців. У дослідженнях А. Карпова було обґрунтовано високу значущість та домінуючу роль рефлексії у процесах саморегуляції (у т. ч. на вибірці управлінців) [6, 59]. Встановлено взаємопов'язаність ступеня вираженості рефлексивності й успішності управлінців у професійній взаємодії. З'ясовано, що управлінці з недостатньо розвинутою рефлексивністю (низькими показниками рефлексивності) та надмірно розвинутою рефлексивністю (максимально високими показниками рефлексивності) не здатні використовувати власні рефлексивні здібності в різних ситуаціях професійної взаємодії та менш успішні порівняно з управлінцями, що мають показники рефлексивності вище середнього. Цей діапазон показника рефлексивності А. Карпов визначив як «рефлексивний оптимум». Потрапляння показників досліджуваних офіцерів Збройних Сил України в межі «рефлексивного оптимуму» [6, 60] ми розглядали як індикатор відповідності необхідному рівню розвитку особистісного компонента рефлексивної компетентності, достатній для успішного виконання офіцерами своїх професійних обов'язків у різних ситуаціях взаємодії.

Опитувальник «Самооцінювання рівня онтогенетичної рефлексії» (за М. Фетискіним, В. Козловим, Г. Мануйловим) [2] спрямований на вивчення рівня онтогенетичної рефлексії та передбачає аналіз допущених помилок, успішного і неуспішного досвіду життєдіяльності. Відповідно до отриманих результатів виокремлюють три групи респондентів:

із низьким рівнем онтогенетичної рефлексії (повна відсутність рефлексії минулого досвіду, невміння навчатися на своїх помилках, стереотипність мислення і діяльності);

із задовільним рівнем (рефлексія зі знаком «←»), коли підсумком осмислення колишніх помилок є страх вчинення нових. За такого результату офіцер має

замислитися над тим, що його обережність не завжди гарантує життєвий успіх, а визнання минулих помилок може бути сигналом про позитивні зміни);

із достатнім рівнем (рефлексія зі знаком «+», що вказує на вміння аналізувати зроблене і рухатися вперед).

Показники розвиненості інтелектуального компонента рефлексивної компетентності ми з'ясовували за допомогою «Методики визначення рівня сформованості рефлексії» О. Калашнікової та «Методики визначення рефлексивності мислення» О. Анісімова.

Для визначення рівня сформованості рефлексії у досліджуваних осіб ми обрали «Методику визначення рівня сформованості рефлексії» О. Калашнікової [13], в якій авторка як рефлексію розуміє специфічну людську здатність зробити свої думки, емоційні стани, дії й відносини предметом спеціального власного розгляду та практичного перетворення. Для діагностування використано особистісний опитувальник, що складається з 34 питань, на які слід дати позитивну чи негативну відповідь. За кожну відповідь, що збігається з ключем, досліджувана особа отримує 1 бал, отримані бали додають.

Якщо офіцер набрав від 0 до 11 балів, це вказує на низький рівень розвитку рефлексії: офіцер замкнутий у собі, чує лише себе й жодним чином не реагує на оточення, проявляючи до інших людей емоційну холодність, не здатний контролювати власні дії та вчинки, некритичний стосовно самого себе, у своїх невдачах звинувачує усіх, крім себе, має зовнішній локус-контроль, низький рівень комунікації з колегами, недбало ставиться до свого зовнішнього вигляду, у вирішенні конфліктних ситуацій віддає перевагу суперництву або уникненню.

Якщо офіцер набрав від 12 до 22 балів, це вказує на середній рівень розвитку рефлексії: у ході взаємодії з оточенням офіцер вважає за краще судити про людей за їх вчинками та діями, його емоційні прояви здебільшого перебувають під самоконтролем, у розмові врівноважений, уважний до

співрозмовника, контролює свою поведінку час від часу, чимало своїх помилок пробачає собі, у вирішенні конфліктів віддає перевагу компромісу, у крайньому разі – суперництву.

Якщо офіцер набрав від 23 до 34 балів, це вказує на високий рівень рефлексії: офіцер стурбований не так змістовою стороною взаємодії, як особливостями його сприйняття іншими людьми, дуже гостро реагує на нюанси психологічної атмосфери в колективі, приймає їх на власний рахунок, занадто критично ставиться до себе, намагається в усьому встановити причини та наслідки, має загострену чутливість, як способи вирішення конфліктів вибирає пристосування або співпрацю, прискіпливо відноситься до своєї зовнішності.

Методику визначення рефлексивності мислення [4], розроблену О. Анісімовим, спрямовано на визначення рівня критичності мислення. Текст методики складається з восьми тверджень із п'ятьма видами можливих варіантів відповіді, кожному з яких відповідає літера або число. Для аналізу даних методики необхідно користуватися «ключем» і підрахувати бали залежно від важливості варіанта відповіді за такими критеріями: рівень рефлексивності мислення, рівень самокритичності особистості і рівень колективності особи.

Якщо офіцер набрав максимальну кількість балів за трьома критеріями, це вказує на критичність його мислення, а також високий рівень рефлексивності (зокрема сформованості індивідуальної та групової форм рефлексії мислення). Мінімальна кількість балів за цими критеріями вказує на некритичність мислення і нерозвиненість індивідуальної та колективної рефлексії мисленнєвої діяльності.

Проведений теоретико-методологічний аналіз дає змогу дійти **висновку**, що розглянутий психодіагностичний інструментарій дослідження рівнів розвиненості психологічних компонентів рефлексивної компетентності є релевантним і може бути

Питання психології

використаний для емпіричного дослідження рівнів розвитку психологічних компонентів рефлексивної компетентності та їх особливостей розвитку.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні та апробації психологічного тренінгу, спрямованого на розвиток компонентів

рефлексивної компетентності офіцерів Збройних Сил України. У ході розроблення тренінгу ми плануємо враховувати результати попередньо проведеного емпіричного дослідження, яке дало змогу виявити у більшості учасників експерименту недостатню розвиненість не якогось одного компонента рефлексивної компетентності, а різних її складових.

Список використаних джерел

1. Збірник методик для діагностики психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до діяльності у складі миротворчих підрозділів : метод. посіб. / О. М. Коқун та ін. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2011. 281 с.
2. Кетлер-Митницька Т. Інтернальність як чинник готовності майбутніх психологів до особистісно-професійного саморозвитку : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2020. 431 с.
3. Коқун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця : монографія. Київ : ДП "Інформ.-аналіт. агенство", 2012. 200 с.
4. Маскалева Л. А. Психолого-педагогічні умови розвитку рефлексивності майбутніх психологів : дис. ... канд. псих. наук. Київ, 2019. 218 с.
5. Носенко Е. Л., Петренко Т. М. Діагностика особистості засобами невербального спілкування. Київ : Вид-во «Освіта України», 2013. 191 с.
6. Остапенко І. В. Соціально-психологічні особливості формування рефлексивної компетентності топ-менеджерів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Київ, 2014. 223 с.
7. Педагогічна діагностика : методичні рекомендації. URL: <http://www.ippo.edu.te.ua/index.php/2008-09-08-07-21-48/2008-09-15-11-15-38>.
8. Прищак М. Д., Лесько О. Й. Психологія управління в організації. Вінниця : Вінницький національний технічний університет, 2016. 150 с.
9. Помиткіна Л. В. Психологія прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень : монографія. Київ : Кафедра, 2013. 381 с.
10. Психодіагностика особистості підлітка: навч. посіб. / за ред. О.Д. Кравченко, В.Ф. Моргуна. Полтава : АСМІ, 2008. 110 с.
11. Пушкар Т. М. Формування готовності майбутніх учителів філологічних спеціальностей до міжособистісної взаємодії засобами комунікативних технологій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2016. 262 с.
12. Синякова К. М. Компетентнісні особливості забезпечення оптимальної професійно-кваліфікаційної структури персоналу підприємства в сучасних умовах господарювання. *Наукові праці КНТУ. Економічні науки*. 2010. Вип. 17. С. 15–20.
13. Староста В. Педагогічні дослідження : метод. матер. Ужгород : Видавництво «ФОРМ Сабова А.М.», 2019. 32 с.
14. Фурман А. А. Психологія смисложиттєвого розвитку особистості : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. 508 с.
15. Хайрулін О. М. Теорії гри як основа моделювання життєдіяльності суб'єкта в умовах невизначеності // Актуальні проблеми психологічної та соціальної адаптації в умовах кризового суспільства: збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнського науково-практичного круглого столу (24 березня 2017 року) / за заг. ред. О. Г. Льовкіної, Р. А. Калениченка. Ірпінь : Університет державної фіскальної служби України, 2017. 238 с., С. 218–231.

References

1. Zbirnyk metodyk dlia diahnostyky psykhologichnoi hotovnosti viiskovosluzhbovtziv viiskovoi sluzhby za kontraktom do diialnosti u skladi myrotvorchych pidrozdiliv [A collection of methods for diagnosing the psychological readiness of military servicemen under contract to work as part of peacekeeping units]. (2011). Kyiv : NDTs HP ZSU (in Ukrainian).
2. Ketler-Mytynska, T. (2020). Internality yak chynnyk hotovnosti maibutnikh psykhologiv do osobystisno-profesiinoho samorozvytku [Internality as a factor in the readiness of future psychologists for personal and professional self-development]. *Candidate's thesis*. Kyiv (in Ukrainian).

3. Kokun, O. M. (2012). *Psykhologhiia profesiinoho stanovlennia suchasnoho fakhivtsia* [Psychology of professional development of a modern specialist]. Kyiv : DP "Inform.-analit. ahenstvo" (in Ukrainian).
4. Maskaleva, L. A. (2019). Psykhologo-pedahohichni umovy rozvytku refleksyvnosti maibutnikh psykhologiv [Psychological and pedagogical conditions for the development of reflexivity of future psychologists]. *Candidate's thesis*. Kyiv (in Ukrainian).
5. Nosenko, E. L., & Petrenko, T. M. (2013). *Diahnostyka osobystosti zasobamy neverbalnoho spilkuvannia* [Diagnosis of personality by means of non-verbal communication]. Kyiv : Vyd-vo «Osvita Ukrainy» (in Ukrainian).
6. Ostapenko, I. V. [2014]. Sotsialno-psykhologichni osoblyvosti formuvannia refleksyvnoi kompetentnosti top-menedzheriv [Socio-psychological features of formation of reflexive competence of top managers]. *Candidate's thesis*. Kyiv (in Ukrainian).
7. Pedahohichna diahnostyka : metodychni rekomendatsii [Pedagogical diagnostics: methodical recommendations]. URL: <http://www.ippo.edu.te.ua/index.php/2008-09-08-07-21-48/2008-09-15-11-15-38> (in Ukrainian).
8. Pryshchak, M. D., & Lesko, O. Y. (2016). *Psykhologhiia upravlinnia v orhanizatsii* [Psychology of management in the organization]. Vinnytsia : Vinnytskyi natsionalnyi tekhnichniy universytet (in Ukrainian).
9. Pomytkina, L. V. (2013). Psykhologhiia pryiniattia osobystistiu stratehichnykh zhyttievnykh rishen [The psychology of making strategic life decisions by an individual]. Kyiv : Kafedra (in Ukrainian).
10. Psykhodiahnostyka osobystosti pidlitka (2008). [Psychodiagnosis of adolescent personality] O.D. Kravchenko (Eds.) & V.F. Morhuna. Poltava : ASMI (in Ukrainian).
11. Pushkar, T. M. (2016). Formuvannia hotovnosti maibutnikh uchyteliv filolohichnykh spetsialnostei do mizhosobystisnoi vzaiemodii zasobamy komunikatyvnykh tekhnolohii [Formation of readiness of future teachers of philological specialties for interpersonal interaction by means of communication technologies]. *Candidate's thesis*. Zhytomyr (in Ukrainian).
12. Syniakova, K.M. (2010). Kompetentnisni osoblyvosti zabezpechennia optymalnoi profesiino-kvalifikatsiinoi struktury personalu pidpriemstva v suchasnykh umovakh hospodariuvannia [Competence features of ensuring the optimal professional and qualification structure of the company's personnel in modern economic conditions]. *Naukovi pratsi KNTU. Ekonomichni nauky*, 17, 15–20 (in Ukrainian).
13. Starosta, V. (2019). Pedahohichni doslidzhennia [Pedagogical studies]. Uzhhorod : Vydavnytstvo «FOP Sabov A.M.» (in Ukrainian).
14. Furman, A. A. (2017). Psykhologhiia smyslozhyttievoho rozvytku osobystosti [Psychology of meaningful personality development]. Ternopil : TNEU (in Ukrainian).
15. Khairulin, O. M. (2017). Teorii hry yak osnova modeliuvannia zhyttiedialnosti subiekta v umovakh nevyznachenosti [Game theories as a basis for modeling the subject's life activities in conditions of uncertainty]. In O. H. Lovkinoi (Eds.) & R. A. Kalenychnenka, *Aktualni problemy psykhologichnoi ta sotsialnoi adaptatsii v umovakh kryzovoho suspilstva: zbirnyk naukovykh prats za materialamy Vseukrainskoho naukovo-praktychnoho kruhloho stolu* (pp. 218–231). Irpin : Universytet derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy (in Ukrainian).

Summary

Iliuschenko S. adjunct National Defence University of Ukraine named after Ivan Chernyakhovskyi

SUBSTANTIATION OF THE METHODOLOGY OF EMPIRICAL RESEARCH OF REFLEXIVE COMPETENCE AMONG OFFICERS OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

The article is devoted to the study of methods for assessing the development of components of reflexive competence among officers of the Armed Forces of Ukraine in the process of military professional activity. The logic of the research was based on existing psychological principles, methods and forms of achieving effective professional and personal changes. The psychodiagnostic apparatus for studying the levels of development of psychological components of reflexive competence that meets the requirements of reliability and validity in relation to the object of research is substantiated, the methodological foundations for the development of components of reflexive competence are determined.

Introduction. *Diagnostics of reflective competence is one of the urgent problems of applied research. The problem is due to the fact that at the current stage, the psychological toolkit that would allow for a complete and reliable diagnosis of various components of the development of reflective*

Питання психології

competence is not sufficiently developed, thereby complicating the process of its adequate assessment. The meaning of the diagnosis of reflective competence consists in tracking the qualitative changes of the subject, analyzing the collected information in order to determine the factors that contribute to (impeding) its development, in revealing the psychological changes occurring in the subject.

Purpose: *substantiation of the choice of methods for assessing the development of reflexive competence components in officers of the Armed Forces of Ukraine.*

Methods: *organizational (comparative analysis, complex method); empirical (observation, interview, testing); methods of interpretation and conclusion.*

Conclusion: *The conducted theoretical and methodological analysis allows us to draw the following conclusions, that the considered psychodiagnostic toolkit for researching the levels of development of the psychological components of reflective competence is relevant and allows us to empirically investigate the levels of development of the psychological components of reflective competence and the peculiarities of their development.*

Prospects for further research consist in the development and approval of psychological training aimed at developing the components of reflective competence of officers of the Armed Forces of Ukraine. When developing the training, we plan to take into account the results of a previously conducted empirical study, which made it possible to identify the insufficient development of not one component of reflective competence, but of its various components, in the majority of participants of the experiment.

Key words: *reflective competence; component of reflective competence; method; diagnostic tools; officer.*

Received/Поступила: 09.08.22.